

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

TREBALL DE FI DE GRAU

Curs 2024-2025

Terminologia astrològica i alquímica del català antic

Guillem Llort Solé

NIU: 1563653

TUTOR

Xavier Villalba Nicolas

Barcelona, 18 de desembre, 2024

UAB

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Pàgina de crèdits

Dades del TFG

Títol/Título/Title: Terminologia astrològica i alquímica del català antic

Autor/Autor/Author: Guillem Llort Solé

Tutor/Tutor/Tutor: Xavier Villalba Nicolas

Centre/Centro/Center: Universitat Autònoma de Barcelona

Estudis/Estudios/Studies: Traducció i interpretació/Traducción e interpretación/Translation and interpreting

Curs acadèmic/Curso académico/Academic year: 2024-25

Paraules clau/Palabras clave/Keywords:

Traducció, terminologia, astrologia medieval, català antic, llatí medieval, traducció medieval

Traducción, terminología, astrología medieval, catalán antiguo, latín medieval, traducción medieval

Translating, terminology, medieval astrology, old catalan, medieval latin, medieval translation

Resum del TFG

Anàlisi de la traducció medieval al català antic i la terminologia astrològica especialitzada emprada a través de la traducció dos capítols – relatius a la predicció de la mortalitat infantil i als efectes en el perfil psicològic dels nascuts en moments de relacions angulars relatives a la Terra entre diferents planetes – de *De iudiciis astrorum* d'Abenragel duta a terme per Bartomeu de Tresbéns i inclosa al seu *Tractat d'astrologia* del segle XIV encarregat pel rei Pere IV el Cerimoniós de la Corona d'Aragó. El treball compta amb una breu anàlisi històrica d'aquesta traducció i de l'espai que ocupaven l'astrologia i la llengua catalana en la ciència medieval. L'anàlisi terminològica consisteix en una investigació etimològica que requereix una contextualització de la història del pas de les pràctiques astrològiques per nombroses civilitzacions i les seves llengües, així com en una investigació de les tècniques emprades i el seu desenvolupament històric necessari per tal de contextualitzar-ne les definicions. Finalment, una anàlisi traductològica de les estratègies emprades per Tresbéns on es comenten les diferències clau entre l'estil i els cànons de traducció medieval en contrast amb els contemporanis.

Análisis de la traducción medieval al catalán antiguo y la terminología astrológica especializada utilizada a través de la traducción de dos capítulos – relativos a la predicción de la mortalidad infantil y a los efectos en el perfil psicológico de los nacidos en momentos de relaciones angulares relativas a la Tierra entre diferentes planetas – de *De iudiciis astrorum* de Abenragel realizada por Bartomeu de Tresbéns e incluida en su *Tractat d'astrologia* del siglo XIV encargado por el rey Pedro IV el Ceremonioso de la Corona de Aragón. El trabajo cuenta con un breve análisis histórico de esta traducción y del espacio que ocupaban la astrología y la lengua catalana en la ciencia medieval. El análisis terminológico consiste en una investigación etimológica que requiere una contextualización de la historia del paso de las prácticas astrológicas por numerosas civilizaciones y sus lenguas, así como una investigación de las técnicas utilizadas y su desarrollo histórico necesario con tal de contextualizar sus definiciones. Finalmente, una análisis traductológica de las estrategias utilizadas por Tresbéns donde se comentan las diferencias clave entre el estilo y los cánones de traducción medieval en contraste con los contemporáneos.

Analysis of medieval translation to Old Catalan and the specialized astrological terminology used in it through the translation of two chapters – regarding child mortality and the effects on the psychological profile of individuals born at times of angular relationships relative to Earth between different planets – of *De iudiciis astrorum* by Abenragel carried out by Bartomeu de Tresbéns and included in his *Tractat d'astrologia* in the XIV century for King Peter the IV the Ceremonious of the Crown of Aragon. The paper includes a brief historical analysis of this translation and of the place held by astrology and the catalan language in medieval science. The terminological analysis consists in an atymological investigation that requires that the history of the journey of astrological practices through several civilizations and their languages be contextualized, as well as an investigation of the techniques used and their historical development is necessary in order to contextualize their definitions. Finally, a traductological analysis of the strategies used by Tresbéns and a commentary on the key differences in style and cannons in medieval translating in contrast to contemporary ones.

Índex

Pàgina de crèdits	3
Índex	5
Objectius i metodologia	7
Part 1. Context històric de l'astrologia, la traducció i la llengua catalana en la ciència medieval	8
Part 2. Glossari de terminologia astrològica medieval catalana i anàlisi de la terminologia	11
2.1. Lluminaris, planetes i estrelles.....	12
2.2. Sistema zodiacal.....	13
2.3. Sistema de cases	15
2.4. Aspectes, angles i geometria	17
2.5. Sistema de regències i dignitats	19
2.6. Parts aràbigues i altres punts matemàtics	20
Part 3. Anàlisi de la traducció de Bartomeu de Tresbéns d'Abenragel.....	22
3.1. Estratègies sintàctiques	22
3.1.1. Cohesió sintàctica.....	22
3.1.2. Reformulació dels títols.....	23
3.1.3. Persona gramatical, referència a l'autor	24
3.1.4. Persona gramatical, referència al lector	25
3.1.5. Absència d'equivalent d'estructures gramaticals de la llengua origen en la llengua destí.....	26
3.1.6. Canvi de significat o connotació de mots de la llengua filla que descendeixen de mots en la llengua mare	27
3.1.7. Reformulació sintàctica per qüestions d'estil o de claredat.....	28
3.2 Errors i esmenes en la traducció	30
3.2.1. Errors en el text destí a causa d'errors de comprensió del text font.....	30
3.2.2. Errors a causa del suport documental del text destí.....	31
3.3.3. Correcció en la versió destí d'errors en la versió font	32
3.3.4. Errors en la versió destí a causa d'errors en la versió font	33
Conclusions.....	34
Bibliografia. Obres citades i consultades	36

Objectius i metodologia

L'objectiu d'aquest treball de fi de grau és dur a terme una anàlisi terminològica de la traducció especialitzada d'àmbit astrològic feta amb el català com a llengua origen o llengua meta durant la Baixa Edat Mitjana.

Per tal d'assolir aquest objectiu caldrà, en primer lloc, contextualitzar l'escenari de la ciència de l'Europa baixmedieval, i el paper que hi tenien tant l'astrologia com la llengua catalana i, evidentment, la traducció, per tal de descriure l'espai on totes tres es trobaven.

Seguidament, caldrà classificar els termes temàticament, analitzar-ne les etimologies traçant les evolucions des de la llengua origen de cada terme tot determinant les estratègies traductològiques emprades i descriure'n els significats, per tal d'elaborar un glossari que sintetitzi la informació recollida.

L'anàlisi etimològic i semàntic dels termes requerirà contextualitzar-los en la història de les cultures que han desenvolupat aquesta pràctica per tal d'identificar la successió de llengües de les quals descendiran, a més d'una breu explicació del funcionament de la mateixa pràctica astrològica i de la seva evolució tècnica, que completaran la informació del glossari.

Aquesta anàlisi de terminologia astrològica baixmedieval en català inclourà per tant les definicions de cada terme, la seva història etimològica, una anàlisi de les estratègies traductològiques emprades en la font, i un glossari amb els termes i les seves traduccions pertinents a llengües modernes en la pràctica astrològica contemporània.

Finalment, s'escaurà analitzar les estratègies de traducció relatives a qüestions lingüístiques o culturals exteriors a la terminologia en els textos seleccionats, per tal de completar l'anàlisi traductològica del material.

El material treballat són dos capítols – relatius a la predicció de la mortalitat infantil i als efectes en el perfil psicològic dels nascuts en moments de relacions angulars relatives a la Terra entre diferents planetes – de *De iudiciis astrorum* d'Abenragel duta a terme per Bartomeu de Tresbéns i inclosa al seu Tractat d'astrologia del segle XIV encarregat pel rei Pere IV el Cerimoniós de la Corona d'Aragó.

Part 1. Context històric de l'astrologia, la traducció i la llengua catalana en la ciència medieval

La traducció i adaptació de textos astrològics durant l'edat mitjana no sols responen a un interès erudit, sinó també a una voluntat explícita de dotar el poder polític d'eines de govern fonamentades en la ciència del moment. L'exemple de Bartomeu de Tresbéns i la seva traducció de fragments del *De iudiciis astrorum d'Abenragel* al català, inclosa al seu Tractat d'astrologia, s'inscriu en aquest marc de circulació del coneixement dins de la Corona d'Aragó al segle XIV. Aquesta secció analitza la importància d'aquesta figura i del seu projecte en relació amb el paper de l'astrologia a la ciència medieval i el context específic de producció intel·lectual promogut per la monarquia de Pere el Cerimoniós.

En primer lloc, cal entendre el lloc que ocupava l'astrologia en la cosmovisió científica de l'època. L'astrologia formava part del corpus de les ciències naturals, vinculada indistintament a l'astronomia i la medicina. El model aristotèlic considerava que els cossos celestes exercien una influència directa sobre la matèria subllunar, la qual cosa legitimava l'estudi dels moviments astrològics per interpretar i anticipar esdeveniments mundans. Així, la lectura dels astres es convertia en una eina per determinar el temperament humà, establir diagnòstics mèdics, preveure fets polítics i fins i tot orientar la presa de decisions reials. En aquest sentit, l'astròleg esdevenia una figura clau a les corts, amb una funció assessora essencial en qüestions de salut, guerra i successió.

Aquest marc general s'insereix en un context específic: el del regnat de Pere IV d'Aragó (1336-1387). El monarca va desenvolupar una política cultural amb clares inspiracions alfonsines, centrada en la promoció del coneixement científic i tècnic com a eina de legitimació i control. Un dels aspectes més destacats d'aquesta política fou l'impuls d'una campanya de traducció científica al català, que incloïa textos mèdics, astronòmics i astrològics d'origen àrab i hebreu. Aquesta iniciativa no només responia a una voluntat d'universalització del saber, sinó també a la necessitat de disposar de coneixements aplicables en el camp governamental en una llengua vernacle comprensible per a la cort i els consellers. La vernacularització del coneixement no suposava una pèrdua de rigor, sinó una aposta per una ciència útil, integrada a l'administració del poder i arrelada en la realitat lingüística i cultural del regne.

És en aquest context que s'ha d'entendre la figura de Bartomeu de Tresbéns. Metge i astròleg, nasqué probablement a la regió de Foix i desenvolupà part de la seva carrera a Mirapeis abans de traslladar-se a Catalunya. Fou metge personal de Gastó de Lévis i, a partir de 1363, metge reial de Pere IV, càrrec que mantingué durant diversos anys. Sembla haver tingut una sòlida formació universitària, possiblement a Montpeller, fet que explicaria la seva competència tant en medicina com en astrologia. A més de la seva tasca assistencial, Tresbéns destaca per la seva activitat com a escriptor i traductor, vinculada a la política cultural impulsada pel rei.

El Tractat d'astrologia de Bartomeu de Tresbéns, compost entre 1363 i 1369, s'inscriu clarament dins aquest moviment de traducció i adaptació del saber. Aquesta obra, escrita en català, representa una síntesi de coneixements astrològics adaptats al públic cortesà,

en la qual Tresbéns incorpora una traducció parcial i adaptada de l'obra d'Abenragel, astròleg andalusí del segle XI conegut per la seva vasta compilació astrològica *Kitāb al-bāri' fī aḥkām an-nujūm*, traduïda al llatí a la Toledo del segle XIII amb el títol de *De iudiciis astrorum*. Aquesta obra havia estat difosa àmpliament en l'àmbit llatí, però la versió de Tresbéns en representa la primera adaptació coneguda al català. El fragment traduït conserva l'esperit doctrinal de l'original, però simplifica i reestructura els continguts per facilitar-ne la comprensió i l'ús pràctic.

Tal com indiquen Ferragud i Giralt (2022), l'obra de Tresbéns no és una mera còpia de l'original, sinó una reelaboració que respon a unes condicions d'ús concretes. El text reflecteix la voluntat de posar a l'abast dels cortesans un coneixement que pogués ser aplicat en la presa de decisions, particularment en l'àmbit de la medicina, la política i la predicció dels esdeveniments. Aquesta aproximació utilitària del saber astrològic és coherent amb la visió funcional de la ciència que predominava en aquell moment i que el mateix Pere IV defensava mitjançant el seu patrocini.

La rellevància d'aquesta obra rau també en la seva aportació a la terminologia astrològica catalana. L'autor opta per traduir molts termes tècnics, tot adaptant-los a les convencions lingüístiques de l'època, i contribuint així a la consolidació d'un vocabulari científic en llengua pròpia. Aquest aspecte és fonamental per entendre com es va estructurar el català científic medieval i com es va forjar una tradició intel·lectual capaç d'assimilar i transformar el llegat grecoislàmic.

El manuscrit del *Tractat d'astrologia* es conserva gràcies a una còpia posterior feta per Joan Olzina, la qual permet constatar l'impacte i circulació de l'obra en els cercles cultes catalans. Aquesta transmissió manuscrita evidencia el valor atribuït al text, així com el paper central que hi tingué l'astròleg com a mediador cultural. Tresbéns no sols va traslladar un saber de gran complexitat a un nou marc lingüístic i polític, sinó que també va contribuir a transformar-lo, donant lloc a una obra original dins del panorama intel·lectual de la Corona d'Aragó.

En definitiva, la figura de Bartomeu de Tresbéns exemplifica el lligam entre ciència, poder i llengua en el marc medieval. El seu *Tractat d'astrologia*, i particularment la traducció parcial d'Abenragel, són testimoni de com la Corona d'Aragó va participar activament en els corrents europeus de recepció del saber islàmic i de com aquest saber es va adaptar per a les necessitats d'un regne en transformació.

Part 2. Glossari de terminologia astrològica medieval catalana i anàlisi de la terminologia

El glossari de terminologia astrològica elaborat a partir dels dos capítols sel·leccionats comprèn 101 termes i expressions compostes. La majoria dels termes vénen del llatí clàssic i són clarament incorporats com a cultismes, alguns últimament d'origen grec. Molts són termes patrimonials catalans que provenen del llatí vulgar, i una minoria especialment notable vé de l'àrab.

S'escau revisar la història de les diferents pràctiques astrològiques prèvies a l'intercanvi cultural andalusí d'on provenen les traduccions analitzades en aquest treball, en especial per contextualitzar les llengües d'origen dels termes. Tenim constància de tradició astrològica abundant tant a l'antic Egipte com a Mesopotàmia. Les seves pràctiques diferien en gran mesura, malgrat que van tenir contacte. És després de les conquestes macedòniques d'Alexandre, que s'estenen per tots dos territoris, per Pèrsia i fins la vall de l'Indus, que el grec esdevé una potentíssima llengua franca que permet la cohesió de les pràctiques astrològiques d'Egipte i Babilònia i les mena cap a l'est.

A Pèrsia i al nord d'Índia es desenvolupen pràctiques autòctones arrelades en les tradicions anteriorment esmentades. Les conquestes dels àrabs, més tard, representen un canvi de llengua franca a l'Orient Mitjà, i malgrat que els astròlegs més destacats de l'edat d'or àrab són perses, jueus, grecs i siris, és en aquesta llengua que produeixen les seves obres. Quan els europeus medievals estudien aquestes pràctiques astrològiques amb dos mil·lenis d'història i un llarg recorregut geogràfic i les duen al nord i a l'oest, tradueixen els textos als romanços i sobretot al llatí, la llengua franca de l'Europa cristiana.

2.1. Lluminaris, planetes i estrelles.

El primer terme del qual cal fer esment és *natiuitas*, que Tresbéns tradueix literalment com *nativitat*. Fa referència a la posició del cel en el moment del naixement d'una persona o d'un esdeveniment, que és interpretat a través d'una representació esquemàtica que en astrologia contemporània s'anomena *carta astral* o *natal*. *Natiuitas diurna* i *natiuitas nocturna* són traduïdes com *nativitat de dia* i *nativitat de nit*; s'estableix en moltes pràctiques una diferència segons si el moment del naixement és el dia o la nit, i aquest detall és fàcilment visible en la representació esquemàtica del Sol en relació a l'ascendent que serà descrit dos capítols més endavant.

Els cossos celestes visibles des de la Terra són elements indispensables de tota pràctica astrològica. La terminologia referent als lluminaris i als planetes clàssics, observables a ull nu i per tant emprats durant l'antiguitat i fins la invenció del telescopi, ve generalment del llatí. *Luminaria*, traduït *lluminaris*, es el terme que fa referència al conjunt de la Lluna i el Sol. El so palatal inicial de *Lluna* indica que el mot és patrimonial. Per al *Sol*, en llatí també *Sol*, trobem a més el terme *Solell*, del diminutiu llatí *soliculus*, també nítidament patrimonial per la seva estructura fonètica. Quan es fa esment dels lluminaris del temps, és en referència al Sol en una nativitat diurna i a la Lluna en una nativitat nocturna. *Quando Luna lumine crescens*, traduït amb força literalitat i algun ajustament sintàctic com *quant la Lluna serà creixent de son llum*, fa referència al fenomen que avui dia anomenem *lluna creixent*.

Els termes *Mercuri*, *Venus*, *Març*, *Júpiter* i *Saturnus*, són efectivament també llatins, i corresponen a les deïtats romanes associades als astres. És peculiar que la terminació -us es mantingui a *Saturnus* però no a *Mercuri*.

Els termes *planet* i *estela* són llatins, malgrat que el primer originalment grec. *Planetes* (πλανήτης) és un participi actiu que significa errant, car per als antics tots els cossos celestes observables més enllà dels lluminaris eren *estels*, i feien diferència entre els *estels fixos*, que avui dia anomenem *estels*, i els *estels errants*, que avui dia anomenem *planetes*. L'estructura fonètica dels mots catalans, (vocal final absent en el primer i vocal epentètica inicial present en el segon) indiquen una adaptació a la fonètica catalana més pròpia de mots patrimonials que de cultismes.

El terme traduït *estels betemis* en català que apareix com *behenius* en llatí prové de l'àrab *bahman* (بَهْمَن) i al seu torn del persa *bahman* (بهمن) on era el nom d'una deïtat. Els anomenats estels fixos en terminologia astrològica van ser absents o poc emprats en moltes pràctiques astrològiques si bé van ser centrals per a l'astrologia àrab. Els astròlegs i astrònoms àrabs van donar nom a cadascuna de les estrelles observables, i encara en l'astronomia contemporània la majoria de noms d'estels vénen d'aquesta llengua. Els estels behenis són un grup de quinze estels d'especial importància en l'astrologia medieval del món àrab.

2.2. Sistema zodiacal

Des de l'antiga Mesopotàmia, les observacions astronòmiques dels moviments de les estrelles errants es documentaven prenent les estrelles fixes de referència. Aquesta pràctica juntament amb la tradició de dividir l'any solar en dotze cicles lunars i 365 cicles terrestres va originar la divisió del cel observable en dotze segments iguals de trenta graus d'arc, els signes, que duen el nom de les constel·lacions que es troben a cadascun dels dotze segments i componen el zodíac de tres-cents seixanta graus d'arc.

El zodíac de dotze signes és documentat per primera vegada a la Babilònia del segle V abans de l'era cristiana i esdevé a la llarga el sistema de referència predominant en l'astrologia i l'astronomia per tal de determinar la posició dels planetes i lluminaris i d'estructurar el calendari. On començar a comptar el zodíac, inicialment va ser una qüestió polèmica durant segles.

Va quedar resolta definitivament amb l'el·lecció del punt vernal, la direcció assenyalada pel pol nord de l'eix de rotació de la Terra, lleugerament inclinat en relació al pla orbital de la Terra al voltant del Sol, una vegada els astrònoms de la Grècia hel·lenística van descobrir, comparant registres de posicions astronòmiques en segles anteriors, que les anomenades estrelles fixes no eren de fet fixes, sinó que mostraven una progressió de trenta-sis minuts d'arc en longitud cada any, un fenomen que anomenem la processió dels equinoccis.

El terme *signe* mateix ve del llatí *signum*, i és probablement un cultisme a jutjar pel grup consonàntic conservador entre les vocals en lloc de la nasal palatal que escauria a un mot patrimonial. Denis Labouré aporta les següents observacions sobre l'etimologia i la semàntica, en el context de la filosofia clàssica i la cosmologia grega, d'aquest terme en francès, les quals valen igualment pel català, en llatí, i en el terme original grec. La cita roman íntegra per la seva profunditat i densitat d'informació.

Nous avons l'habitude de parler des « signes » du zodiaque. Le mot « signe » désigne ce que les Grecs nommaient zoidion, diminutif de zoion, qui possède deux significations principales : une chose vivante et une image (pas nécessairement l'image d'un animal ou d'une chose vivante). L'idée qui sous-tend cette double signification est que l'âme façonne le corps comme un artiste façonne son matériau. L'image n'est pas considérée comme une construction de l'esprit humain, mais comme le reflet ou le prolongement de quelque chose de plus élevé, au sens – platonicien – de plus réel.

La racine zoion est formée de zoe, vie, et du suffixe ion, qui peut signifier « un lieu » – comme dans ce cas – ou être un diminutif. Un zoion serait un lieu pour la vie. La langue française véhicule ce genre de signification quand nous disons que « le corps est le siège de l'âme » ou « le corps est le temple de l'esprit ». Une statue peut être considérée comme le siège d'un dieu. Chaque zoidion est considéré comme le lieu de résidence d'une planète. Il est possible que les divisions zodiacales soient avant tout les demeures des

planètes ou des étoiles considérées comme des dieux.

En latin, signum possède également deux significations principales : un signe ou une image. La seconde (image) est une traduction acceptable de la connotation figurative de zoidion, bien que la notion de chose vivante ait disparu. La première (signe) conserve le sens d'un autre mot communément associé aux étoiles : sema, un signe ou un indicateur. Ce terme et ses dérivés étaient communément employés quand les étoiles étaient utilisées pour des prédictions météorologiques, mais jamais en référence aux signes du zodiaque eux-mêmes.

Le mot français « signe » accentue fortement le premier sens de signum, celui de signification, qui peut être une bonne traduction de sema, mais il ne conserve aucun des sens de zoidion, pas même celui d'image, car une image ne signifie rien par elle-même. Ainsi, toute connexion avec le champ sémantique du mot grec a été perdue par l'intermédiaire latin. Ce problème est plus important qu'il n'y paraît car les Grecs étaient conscients de l'ambiguïté du mot zoion. Platon semble jouer sur ce double sens dans l'Epinomis. Après avoir défini un zoion comme une combinaison d'âme et de corps (substance matérielle informe) donnant naissance à une forme, il écrit que les étoiles sont les dieux eux-mêmes (d'une certaine façon, des créatures principalement composées d'élément feu) ou les images que les dieux ont créées d'eux-mêmes. Comme l'âme modèle, informe le corps, ainsi le sculpteur modèle son matériau. Les Grecs ne considéraient pas les dessins formés par les étoiles comme des projections mentales de personnes, mais bien comme des images, elles-mêmes égales et animales. En tant qu'images, elles étaient l'œuvre divine. Dans le Timée, le monde créé par le Démonurge est aussi un zoion, un image vivante. Mais cet être vivant est aussi prototype de toutes les images vivantes. Plotin considère les zoia comme des images d'un miroir vivant, prototype d'une chose plus haute, la vie reflétée dans la matière.

(Labouré, 1995: 89)

Els noms dels dotze signes, tal com apareixen al text (no apareixen tots), són també cultismes llatins. Els dotze signes són agrupats per Ptolomeu en els quatre elements d'Empedocles; Àries és de foc, Taure és de terra, Bessons és d'aire, Cranc és d'aigua, i el cicle es repeteix en aquest ordre dues vegades més. D'aquí els termes signe de *aygua*, *foch*, *ayre* i *terra*, que són mots patrimonials. Al seu torn, els signes de foc i d'aire s'anomenen *masculins*, i els de terra i aigua *femenins*, dos cultismes llatins, com fa palès la seva estructura fonètica.

2.3. Sistema de cases

El signe que ascendeix a l'horitzó, anomenat *ascendent*, ha estat de gran importància en totes les pràctiques astrològiques. El terme *ascendent* prové del llatí. Denis Labouré fa les següents observacions en relació al seu antecedent grec.

L'ascendant était nommé Hôroskopos, du grec hōra, « heure », et skopos, « cible, marqueur, jalon, vue ».

L'Hôroskopos est le « marqueur de l'heure ». Il s'agit du degré zodiacal qui marque l'heure de naissance. Mais il s'agit aussi du praticien qui fait cette marque, plusieurs auteurs anciens désignant l'astrologue lui-même par le mot Hôroskopos. Le verbe hōroskopeo signifie « marquer l'heure de naissance ».

(Labouré, 1995: 126)

Un segon sistema de dotze seccions de valor paral·lel al zodiacal i que es començava a comptar a partir de l'ascendent començà a emprar-se en època dels grecs; les dotze cases. El zenit, el punt més alt del camí descrit pel Sol, era també de gran importància en la majoria de pràctiques astrològiques, i solia indicar la posició de la desena casa. Com que, depenent de l'estació i la longitud geogràfica, el zenit i l'ascendent poden trobar-se a una distància angular variable, era freqüent que els signes de l'ascendent i del zenit o mig cel es trobéssin a més de 90 graus i per tant a més de tres signes de distància, i en aquest cas no es podia associar una casa a cada signe en la nativitat. Per aquesta raó, emergiren una gran varietat de sistemes per repartir les dotze cases matemàticament, basats en la posició de l'ascendent i el mig cel. El grau on començava cada casa s'anomena la cúspide.

El terme *casa* és evidentment un mot patrimonial que correspon en significat al llatí *domus*. Els nombres ordinals emprats per indicar el nombre de la casa són també patrimonials. *Lo grau del ascendent* fa referència al grau d'arc dins la roda zodiacal on aquesta talla amb l'horitzó a l'est, és a dir, al punt on surt el sol, i *lo grau on feneix* fa referència a l'últim grau d'arc comptat dins la casa en qüestió. *Lo grau de la terça casa* fa és idèntic en significat, i referent a la casa corresponent. Tots aquests termes són també patrimonials.

Les expressions *en los angles* i *en los angles forts* fan referència a les cases 1, 4, 7 i 10, les corresponents a l'ascendent (alba), el mig cel o zenit (migdia), el descendent (posta) i el baix cel o nadir (mitja nit). Els mots són llatins. Un planeta *caent dels angles* es troba a les cases 3, 6, 9 i 12, les anteriors a aquests angles forts; d'aquí el mot *caent*, que és patrimonial per la seva estructura fonètica i l'equivalent directe al llatí del text font. Finalment, *sobre terra* fa referència a les cases 7 a 12, els segments del cel en els quals, quan el Sol hi transita, és de dia, i per tant és sobre terra, mentre que quan transita les contràries, és de nit, i per tant sota terra.

2.4. Aspectes, angles i geometria

La geometria circular és una disciplina estretament lligada a l'astronomia i a l'astrologia des dels seus inicis. Com establert més amunt, la nativitat és interpretada en base a les posicions astronòmiques relatives a la Terra dels cossos que l'envolten, distribuïdes en un cercle de 360 graus d'arc al seu voltant. La paraula *grau* és patrimonial, com indica l'absència de la consonant intervocàlica del llatí.

Els angles que descriuen els planetes i lluminaris entre ells, relatius a la circumferència zodiacal, s'anomenen *aspectes* tant en l'astrologia contemporània com en el llatí del text font. Tresbéns tradueix el terme *aspectus* per *esguard*, que manté el significat original del terme llatí, mentre que la forma contemporània *aspecte* en manté la forma, però el significat s'ha perdut. El text font emprava també *radius* per referir-se a un angle entre planetes, que és traduït com *raig*.

Els aspectes, és a dir, els angles que l'astrologia considera rellevants, han variat al llarg de les diferents pràctiques. Els més observats són els anomenats *aspectes majors* en la terminologia contemporània: la *conjunció* de 0°, el *sextil* de 60° que correspon a una sisena part de la circumferència, la *quadratura* de 90° que correspon a una quarta part de la circumferència, el *trígon* de 120° que correspon a una tercera part de la circumferència, i la *oposició* de 180° que correspon a la meitat de la circumferència.

La *conjunció* és anomenada i descrita de moltes maneres diferents en els capítols analitzats. Tresbéns tradueix *iuncti* per *planets ajustats*, on el participi és patrimonial; *[Luna] iuncta fuerit corporaliter cum Martis* per *[la Lluna] serà ajustada corporalment ab Març*, on l'adverbi redundant afegeix riquesa expressiva i és traduït literalment; *Luna fuerit cum eis* per *la Lluna serà ab ells*, una traducció literal d'una descripció molt simple. *Ambobus [Luna Marsque] existentibus sub radiis Solis* per *la Lluna serà sots los raigs del Sol en conjunció [amb Mart]* és una construcció més complexa que combina termes descrits anteriorment i descriu una conjunció de la Lluna i Mart, tots dos descrivint un angle amb el Sol, i és traduïda amb un canvi d'ordre dels elements però força literalment.

Els termes *combust* i *combustió*, traduïts literalment del llatí, fan referència a un tipus específic de conjunció; la conjunció d'un cos amb el Sol, i a tan poca distància d'aquest que la llum solar el fa invisible a l'ull nu. Trobem també *[el Sol] guardarà [...] la Lluna de sguart trino o de sextil* per *[Sol] aspexerit [...] Luna de tertio uel sextili*, una traducció literal on és interessant considerar si Tresbéns hauria canviat la terminació de trino si a l'original no aparegués en ablatiu, ja que és poc freqüent en català.

Els aspectes majors es divideixen tradicionalment en *harmònics*, la conjunció, el trígon i el sextil, i *disharmònics*, la quadratura i l'oposició. Aquests termes actuals corresponen a una sèrie d'expressions que figuren als textos treballats. Pel que fa als harmònics, Tresbéns tradueix literalment *aspectus fortunae* per *esguard de fortuna*; *bonis locis ab ascendente* per *bons llocs del assendent*, *eam aspexerit aliquod infortunium recipiens ipsam* per *la guarda algun fortuna que ella recèbia*; *fortunae aspexerint et receperint eos* per *fortunas esguardaren e reberan aquells*. Tradueix amb alguna modificació sintàctica *habuerit conuenientiam cum* per *se acorda ab*, *haurà concòrdia amb* i *se cové ab*. *In dextro ascendentis* per

en la dextra de l'assendent és una traducció literal d'una construcció metafòrica amb el mateix significat.

Pel que fa als aspectes disharmònics, Tresbéns tradueix *aspexerit eum aspectu infortunato* per *lo esguardarà de mal esguart* amb força literalitat i *infortunati a quouis planeta* per *infortunats per qualsevol planet* amb tota literalitat. *Fora de raig* per *exiens sub radius* és una altra traducció literal amb alguna adaptació sintàctica que significa que el planeta en qüestió no descriu cap dels aspectes majors amb cap altre.

2.5. Sistema de regències i dignitats

Des del període hel·lenístic, es va establir entre els planetes i els signes un complex sistema de correspondències, afinitats, adversitats i tota mena de relacions. Els cinc més importants són el *domicili*, l'*exaltació*, la *triplicitat*, el *terme* i el *decà*, que en conjunt s'anomenaven *dignitats*, tal com Tresbéns tradueix del llatí *dignitates*.

Pels grecs, cada signe pertanyia a un planeta, era el domicili del seu *regent*, en llatí *dominus*, que Tresbéns tradueix com *senyor*, mantenint el significat del mot llatí. Els lluminaris, el sol i la Lluna, tenien un únic domicili, mentre que els planetes en tenien dos, un signe masculí, el domicili diürn, i un signe femení, el domicili nocturn. A més, cada planeta era exaltat en un únic signe, on tenia propietats notables si bé no tan potents com al domicili. Els signes contraris als dels seus domicilis i exaltacions eren nocius per als planetes. Sovint trobem en llatí els termes *fortuna* i *infortuna*, que Tresbéns tradueix literalment, per fer referència a aquest sistema de dignitats, així com els adjectius *fortunatus* i *infortunatus*, traduïts com *fortunat* i *infortunat*. Per a aquest últim, Tresbéns emprava també *dempnat*, força sinònim, i per a *fortuna* emprava a més *bon planet*, una amplificació. Apareix també el llatí *saluus* per *fortunat*. Trobem una descripció de la dignitat, *quoniam Luna fortis est in tertia domo propter gaudium suum*, traduïda *car en en aquella casa és son goig e força [de la Lluna]*. Els termes *fortuna/fortunat* i *infortuna/infortunat* són ambigus en el sentit que poden referir-se a l'efecte benigne d'un planeta per les seves dignitats o pels seus aspectes comentats en el capítol anterior; és necessari interpretar-los segons el seu context per tal de no errar. Un altre terme llatí que apareix freqüentment és *status*; Tresbéns el tradueix per *estat* i *estament*, i *in bono statu* per *en bon estat*.

Triplicitas, una de les dignitats més importants que comporta l'associació d'un planeta regent per a les nativitats diürnes i un altre per a les nativitats nocturnes a cada grup de tres signes corresponent a cada un dels quatre elements descrits més amunt al capítol referent al sistema zodiacal. Tresbéns tradueix literalment el terme com *triplicitat*. El sintagma *dominus triplicitatis Luminaris temporis* és traduït *senyor de la triplicitat del lloch del Sol de dia e de la Lluna de nit*, una amplificació explicativa que sintetitza el funcionament d'aquest sistema. També el sintagma *domini triplicitatis ascendentis* és traduït com *los senyors tots tres de la triplicitat del assendent* a través d'una amplificació similar. El sintagma *radius alicuius fortunae* és traduït literalment com *los raigs d'algun planet fortunat*.

2.6. Parts aràbigues i altres punts matemàtics

L'edat d'or del món àrab va comportar valuosíssimes contribucions a la ciència. En l'àmbit de l'astrologia, els àrabs i arabòfons van afegir a la seva pràctica una sèrie de punts matemàtics i astronòmics als quals atribuïen una especial significació i importància. Aquesta pràctica, desenvolupada a partir de principis originats al món hel·lenístic, va arribar al món cristià a l'edat mitjana, però no hi va ser tan prolífica. Tanmateix, en el moment de la traducció de Tresbéns, tots aquests conceptes i la seva terminologia corresponent entren a Europa.

La *pars* o *terminus fortunae*, traduïda *part* o *terme de (la) fortuna*, era una de les més notables parts aràbigues, resultant d'un complex càlcul a partir de les posicions dels lluminaris i de l'ascendent que variava en les nativitats diürnes i nocturnes. També la *pars caelati*, traduïda *part del celat*, prové d'aquesta tradició.

Els *nodes lunars* són els punts astronòmics simètrics on l'òrbita de la Lluna intersecciona amb l'eclíptica, la línia que traça l'òrbita aparent del Sol al voltant de la Terra; és a dir, amb el pla orbital de la Terra al voltant del Sol. En aquests punts d'intersecció es produeixen els eclipsis, d'una gran significació pels antics a la vegada per la seva raresa i per la seva regularitat, i són per tant de gran importància en totes les pràctiques astrològiques i calculats matemàticament per a la predicció dels eclipsis. Això no obstant, no són dotats d'un significat o influència pròpia més enllà de la seva importància matemàtica fins l'edat d'or dels àrabs. En astronomia s'anomena *node lunar ascendent* al punt on la Lluna ascendeix, i *node lunar descendent* on efectivament descendeix, relativament al pla orbital de la Terra al voltant del Sol entenent el pol nord terrestre com a superior i el sud com a inferior; *nord* i *sud* poden substituir ascendent i descendent en la terminologia contemporània tant astronòmica com astrològica en aquest cas.

En llatí són designats amb el terme *nodus [Lunae, lunaris]*, que Tresbéns tradueix com *nots* així com *el cap i la coa*. Aquesta última forma absent del text llatí que Tresbéns recupera prové de l'àrab original on eren anomenats *al-ra's al-tinnīn* (رأس التنين), cap del drac, corresponent al node lunar ascendent i *al-dhanab al-tinnīn* (ذنب التنين), cua del drac, corresponent al node lunar descendent. Existeixen també els termes llatins *Caput Draconis* i *Cauda Draconis*. Aquesta terminologia s'explica per l'antiga associació del fenomen dels eclipsis a la intervenció d'un monstre celestial que obstruïa la llum dels lluminaris, identificat com un drac serpentí en la tradició persa i zoroastriana, des de la qual va arribar a les tradicions índia i arabòfona.

Malgrat que en l'astrologia europea de l'edat moderna aquests punts queden majorment en desús, tornen a fer-hi aparició en temps recents a través de l'astrologia vèdica de l'Índia, on són anomenats *Rahu* (राहु) i *Ketu* (केतु) en sànscrit i, de la mateixa manera que els planetes ho eren a l'antiga Mesopotàmia i al món clàssic grecoromà, són associats a deïtats rere les quals existeix una rica mitologia.

El terme llatí *hylech*, traduït *yleg*, de l'àrab *haylāj* (هياج), al seu torn del persa *hilag*, calc del grec *aphētēs* (ἀφῆτης), en totes dues últimes llengües amb el significat de començar o

amollar, era el planeta amb la màxima dignitat calculades en relació a les les posicions del Sol, la Lluna, l'ascendent i altres parts aràbigues.

L'*almutaz* traduït *almutat*, de l'àrab *al-mu 'tazz*, amb el significat de poderós o orgullós i participi passiu del verb *'azza*, ser poderós, denomina també el planeta més potent de la nativitat en base a un càlcul relatiu a les dignitats.

La pràctica anomenada *athazir* en llatí que Tresbéns tradueix *atasir*, del terme àrab original *at-taʔīr* (التأثير) amb el significat d'influència, consistia en un complex càlcul de matemàtic basat en la rotació aparent de l'esfera celeste pel mitjà del qual es predien esdeveniments futurs en base al moviment dels planetes.

Part 3. Anàlisi de la traducció de Bartomeu de Tresbéns d'Abenragel

3.1. Estratègies sintàctiques

3.1.1. Cohesió sintàctica

47	124	E quant lo lluminari del temps, so és, lo Sol de dia, o la Lluna de nit, serà franch de tota infortuna e de mals accidents, significa que haurà complida nutrició.	144	2.5	Etiam si quando Luminare temporis, id est, Sol in nativitate diurna, uel Luna in nocturna, fuerit liberum ab infortuniis et malis accidentibus suis, significat quod nutritio eius complebitur.
47	128	Quant en la desena casa o en la onzena haurà planet diürn en la nativitat de dia, o nocturn planet en nativitat de nit, significa complida notricció al nat.	144	2.9	Rursus si quando in decima domo uel undecima fuerit planeta diurnus in die, uel nocturnus in nocte, significat quod nutritio eius completibur.
47	130	Quant lo senyor de la triplicitat del lloch del Sol de dia, e del lloch de la Lluna de nit, serà en l'assendent, o en la desena casa, o en la onzena, o en la sinquena, serà lo nat de bo e lleuger nodriment e de bona manera.	144	2.12	Praetera si quando domini triplicitatis Luminaris temporis fuerint in ascendente, uel in decima domo aut undecima uel quinta, est significatio bonae ac facilis nutritionis et bonae conditionis.
48	136	Quant lo grau del assendent e lo Sol, de dia, e la Lluna, si és de nit, seran infortunats, no vendrà lo nat a perfeta nutrició, si donques los senyors de la triplicitat no eren fortunats e en los angles forts, lo Sol estant en l'assendent en nativitat de dia, e que sia en signe de aygua; car en tal estament, lo nat haurà la sua vida trempada, per so com serà de complexió equal e de la complexió de Júpiter.	145	1.2	Etiam si gradus ascendentis et Luminare temporis male affecti fuerint, significat quod non nutrietur, nisi domini triplicitatis fuerint salui et in angulis firmi. Porro si quando natiuitas fuerit diurna, et Sol in ascendente in signo Aquario, uita erit bona et temperata: quia natus ille erit aequalium complexionum ex complexionibus Iouis.

La versió llatina es serveix de connectors discursius molt abundants, diversos i precisos que no són traduïts per Tresbéns, el text del qual resulta menys elaborat i sofisticat pel que fa a la cohesió sintàctica.

3.1.2. Reformulació dels títols

157 88 Capítol [27], qui parle quant Júpiter 169 1.27 De loue.
és senyor de la significació del
sperit del nat quines inclinacions
dóne al nat.

Malgrat que la part del text de Tresbéns analitzada és una traducció força directa del text d'Abenragel, en incloure-la al seu Tractat d'astrologia, Tresbéns ha de reformular els títols i subtítols dels apartats de *De iudiciis astrorum*. Tresbéns és molt més explicatiu en els títols dels apartats on explica les interaccions entre planetes, servint-se d'ampliacions, i els estructura com a capítols individuals de la seva obra, mentre que a la d'Abenragel, que és molt més extensa, són subapartats amb títols austers que no contextualitzen el seu contingut amb tant de detall.

3.1.3. Persona gramatical, referència a l'autor

47	114	E diu Alí Abenragel que quant dos infants naxeran en una ventrada, daràs la Lluna a le mare, e lo planet primer al qual va la Lluna, daràs al primer nat, so és, en lo temps de sa nativitat. E al planet segon, al qual va la Lluna primerament après aquell, daràs lo segon nat. E mira si alguna de les dos infortunes, so és Saturnus o Març, seran en l'assendent, que aquí hage alguna dignitat o testimoni, o que sia en sa triplicitat de nit, si és la nativitat nocturna, car si en aquesta disposició serà la figura, sàpies que lo nat vendrà a perfeta nutrició.	144	1.7	Et dico quando nascuntur duo nati ex uno partu et uno uentre, quorum natiuitatem si scire uelis, pete matri a Luna, et primo nato duum exit de uentre a planeta ad quem primo uadit Luna, et secundo nato ad quem post illum primum planetam uadit Luna: et si aliquod duorum infortuniorum fuerit in ascendente, maxime si habuerit aliquod testimonium in eo, uel fuerit triplicitas eius, id est, dominus triplicitatis utriusque sencundum tempus diurnum uel nocturnum, significat quod suam nutritionem complebit.
----	-----	--	-----	-----	---

Abenragel comença el capítol sobre la predicció de la mortalitat infantil enunciant en primera persona; *Et dico...* . Tresbéns canvia el subjecte a la tercera persona anomenant l'autor *E diu Alí Abenragel que...* .

3.1.4. Persona gramatical, referència al lector

154	4	Sàpies que quant Saturnus serà senyor de la significació de l'asperit e de ses inclinacions per si tot sol, e serà senyor de Mercuri e de la Lluna, e que sia en los angles, fa lo nat de bones costumes, e de bon conseyll, e de soptil e agut enteniment, e pròpiament pren consell de si mateix en sos negocis, e serà rich e amat per reys e per grans senyors e alts, e serà posat senyor de tresors, e no serà rient ne trist, ne sústeu ne lleig.	168	2.45	Si quando Saturnus fuerit dominus significationis rerum spiritus per se et separatim, et fuerit ipse dominus domus Mercurii et Lunae, et fuerint in bono statu coeli, sicut in angulis, producit natum morigeratum ac boni consilii et intellectus profundi, ut qui ad seipso habebit consilium in rebus suis, et erit diues, charus regibus et claris hominibus, dominus thesaurorum, compositus, non risor, nec tristis nec inuidus.
-----	---	--	-----	------	---

Tresbéns empra aquí un imperatiu que interpel·la el lector, fent ús d'un recurs estilístic absent del text font. Aquesta figura retòrica posa de manifest de diferència entre els cànons de la traducció medieval, més lliure i permissiva amb les llicències creatives, i la traducció contemporània en l'àmbit acadèmic, on un afegit així no resultaria escaient per ser innecessària i potencialment informal en el context cultural actual.

3.1.5. Absència d'equivalent d'estructures gramaticals de la llengua origen en la llengua destí

47	124	E quant lo lluminari del temps, so és, lo Sol de dia, o la Lluna de nit, serà franch de tota infortuna e de mals accidents, significa que haurà complida nutrició.	144	2.5	<i>Etiam si quando Luminare temporis, id est, Sol in nativitate diurna, uel Luna in nocturna, fuerit liberum ab infortuniis et malis accidentibus suis, significat quod nutritio eius complebitur.</i>
----	-----	---	-----	-----	---

La versió llatina fa ús del futur passiu *complebitur*, amb *nutritio eius* com a subjecte. Tresbéns ha de reformular per la mancança d'un equivalent en el paradigma verbal català; *haurà complida nutrició*. Col·loca *nutrició* com a objecte directe i *complida* en participi el complementa.

48	136	Quant lo grau del assendent e lo Sol, de dia, e la Lluna, si és de nit, seran infortunats, no vendrà lo nat a perfeta nutrició , si donques los senyors de la triplicitat no eren fortunats e en los angles forts, lo Sol estant en l'assendent en nativitat de dia, e que sia en signe de aygua; car en tal estament, lo nat haurà la sua vida trempada, per so com serà de complexió equal e de la complexió de Júpiter.	145	1.2	<i>Etiam si gradus ascendentis et Luminare temporis male affecti fuerint, significat quod non nutrietur, nisi domini triplicitatis fuerint salui et in angulis firmi. Porrò si quando natiuitas fuerit diurna, et Sol in ascendente in signo Aquario, uita erit bona et temperata: quia natus ille erit aequalium complexionum ex complexionibus Iouis.</i>
----	-----	---	-----	-----	--

D'una manera similar, la versió llatina fa ús del futur passiu *non nutrietur*, elidint el subjecte. Tresbéns reformula en una oració molt més complexa; *no vendrà lo nat a perfeta nutrició*. Explicita el subjecte *lo nat*, i es serveix d'una estructura perifràstica per a substituir la forma passiva llatina; *no vendrà a perfeta nutrició*, havent d'afegir un adjectiu a l'objecte directe.

48	160	Quant la Lluna és infortuna en l'assendent, nega nutrició, e quant la Lluna és infortunada e serà en la setena casa sens sguart de fortuna, lo nat no serà nudrit; e si lo Sol serà en la setena casa, essent infortunat, lo nat no viurà.	145	1.36	<i>At si quando Luna fuerit infortunata in ascendente, nutritionem non significat. Sed si fuerit infortunata in septima, et sine aspectu fortunae, significat quod ille natus non nutrietur.</i>
----	-----	---	-----	------	---

En aquest segment, Tresbéns canvia el verb i substitueix *non nutrietur* per *no viurà*, aconseguint així el mateix significat; si el nat no es nodreix, no viurà. La traducció estalvia al lector aquesta inducció de conseqüència escollint del verb *viure*.

3.1.6. Canvi de significat o connotació de mots de la llengua filla que descendeixen de mots en la llengua mare

48	144	E si en aytal temps lo Sol serà en signe de foch, serà bo quant és per la ànima ; mas per lo cos serà complexió ardent e magre e de carns consumades. Emperò, així com més proceyrà la nativitat en tal dia clar, serà més la complexió sua trempada.	145	1.9	Ubi obserua quod si Sol fuerit in signis igneis, habebit animum ingenuum , corpus complexionis ardentis, macrum et carnis consumptae, quod procedente tempore temperabitur, fietque moderatius.
----	-----	--	-----	-----	--

La versió llatina diu dels nascuts amb el Sol en signe de foc en la configuració prèviament descrita *habebit animum ingenuum*, on el subjecte és el nat i *ingenuum* té el significat de lliure, noble. Probablement a causa de la connotació de crèdul o innocent que guanya el mot en les llengües romàniques descendents, Tresbéns reformula l'oració completament; *serà bo quant és per la ànima*.

3.1.7. Reformulació sintàctica per qüestions d'estil o de claredat

50	217	Quant los senyors tots tres de la triplicitat del assendent seran en la terça casa infortunats per qualsevol planet, lo nat serà de poca vida, si donchs lo senyor de la triplicitat no és la Lluna, car en aquella casa és son goig e força.	146	1.37	Si quando domini triplicitatis ascendentis fuerint in tertia domo infortunati a quouis planeta, significat breuem uitam, nisi dominus triplicitatis fuerit Luna: quoniam Luna fortis est in tertia domo propter gaudium suum.
----	-----	--	-----	------	--

Tresbéns reestructura l'oració llatina de diverses maneres. El locatiu elideix el nombre de la casa i el substitueix per un pronom, *in tertia domo* > *en aquella casa*. El verb copulatiu vertebrava l'oració en tots dos casos, però amb subjectes diferents; en llatí, *Luna*, i en català *son goig i força*, de la Lluna, que queda implícita ja que és esmentada en l'oració principal anterior, a la qual aquesta està subordinada. La *força*, Tresbéns la treu de l'atribut de l'oració llatina; el *goig*, del segon locatiu, *propter gaudium suum*.

154	4	E si Saturnus serà divers en l'estament que és dit , altre estament farà lo nat, ço és, hòrreu, malaltís e vituperable, e no 's prearà ni serà preat per altres, e pren son consell de si mateix, e és envejós e temorós, e sol lícit de tots e enganador sobre tots enganadors; e vol volenter sens vergonya estar en llocs de plorar e de tristor, e tostemps ama mesquineses, e fa trecions e frau ab los que fa companyia, e avorreix tostemps sos amichs e alegria e netedat.	168	2.45	At si Saturnus alio modo fuerit affectus, facit natum turpem, infirmum, paruae aestimationis, ut qui nec ipse sese aestimat nec cognitus est: consulit sibi per seipsum, et est invidus, timidus, solitarius, deceptor, ire diligit ad loca tristia et laboriosa, sine uerecundia, semper diligit miseras, parata proditionem et fraudem sociis suis, laetitia et hilaritas nunquam inuenitur in eo, abhorret amicos et aequales et socios.
154	21	Quant Saturnus se acorda ab Júpiter. E si Saturnus serà en concordança ab Júpiter e que sia en bon estat, així com ja és dit per semblant , lo fa nat ésser bon religiós, passible e de bon consell e de bona opinió, ajudador de reys e de nobles conegut, e vol bondat e demostrar; e ensenyador e amador e entenedor, e pacient e philosòf.	168	2.9	Sed si fuerit in couenientia cum Ioue, et in bono statu, ut diximus, et similiter Iuppiter in bono statu, natum gignit religiosum, et qui ornat et amat senes, et est mansuetus et quietus, boni consilii ac bonae opinionis, auxiliator, ad regibus et nobilibus cognitus et honestus, quod in animo habet hoc uult ostendere, dator, bonus elector, amator aliquorum, intelligens, patiens, et philosophus.

154	21	E si Saturnus e Júpiter seran en altre 168 estament, ço és no bo, segueix-se tot lo contrari de so que he dit, car lladonchs lo nat s'entremet de fantasmaries, e vol estar volenter en la església, e diu coses esdevenidores, e avorreix sos fills, ni pot haver amichs, ne s vol acompanyar ab hòmens, ne ab negú, ni confia de si; e és homa que res no sab, e és perfidiós en ses raons, e gloriege's en elles sens nenguna raó, e no ame honor, e ame plors, e és de mal aculliment e de mala elecció, enujós e pereós, e ypòcrit e pacient en trebaylls.	2.9	At si hi planetae scilicet Saturnus et Iuppiter, fuerint in diuerso statu ad iam dicto , producunt natum nescientem uti bono, ut qui caret perfectione sensus, et delectatur phantasmatibus, et diligit in ecclesiis commorari, futura praedicit, abhorret filios, amicum habere non potest, non associatur hominibus, nullus confidit in eo, nescius, perfidus in rationibus, gloriatur sine ratione, honorem non diligit, amat plorare, malae conceptionis et electionis, solitarius, patiens, laboriosus, et taediosus.
-----	----	--	-----	--

Tresbéns es serveix de recursos anafòrics d'una manera molt més abundant que Abenragel, que també els empra, però més austerament. En moltes ocasions Tresbéns no reproduceix aquests recursos on ho fa Abenragel, i els compensa en altres parts del text.

3.2 Errors i esmenes en la traducció

3.2.1. Errors en el text destí a causa d'errors de comprensió del text font

50	217	Quant los senyors tots tres de la triplicitat del assendent seran en la terça casa infortunats per qualsevol planet, lo nat serà de poca vida, si donchs lo senyor de la triplicitat no és la Lluna, car en aquella casa és son goig e força.	146	1.37	Si quando domini triplicitatis ascendentis fuerint in tertia domo infortunati a quouis planeta, significat breuem uitam, nisi dominus triplicitatis fuerit Luna: quoniam Luna fortis est in tertia domo propter gaudium suum.
51	222	Guarda lo grau de la terça casa e ajusta-li 26 graus, e après mira aquell grau on feneix, del terma de qual planet és; car si serà en terma de fortuna e aquí guardarà alguna fortuna, significa bon nodriment al nat, e majorment si lo terme aquell serà de fortuna poderosa.	146	1.42	Aspice etiam locum Lunae hora natiuitatis, et illi gradui in quo ipsa fuerit, adde 26 gradus, et aspice quis aspiciat graduum suum, et in quo termino cadat: quia si fuerit in termino fortunae et aspexerit ibi fortuna, significat bonam nutritionem, et maxime si terminus ille fuerit fortunae potentis.

Tresbéns erra en aquest paràgraf. L'oració anterior estableix que la Lluna té una posició especialment favorable a la tercera casa, i aquesta frase inicia indicant al lector que determini la posició de la Lluna. Tresbéns, en canvi, indica al lector que determini la posició d'inici de la tercera casa. Podria tractar-se d'una diferència en la pràctica de Tresbéns i la d'Abenragel, però probablement ens trobem davant d'un error de comprensió del text llatí per part del primer, ja que la resta del paràgraf és una traducció directa.

3.2.2. Errors a causa del suport documental del text destí

51	232	E sàpies que lo major poder que hage Març en estalar la vida del nat, és quant és en lo signe de Àries, en les nativitats de que s fan de dia, ell estant sobre terra. E Saturnus, quant és en lo signa de Capricorn, en les nativitats de nit, quant és sobre la terra, e quant reguardarà lo Sol o la Lluna a Març, de oposició o de quart especta en la nativitat de dies, o Saturnus, en la nativitat de nit, de senyal peregrin, e no serà esguardat per alguna fortuna, significa que los parents avorriran lo nat e l gitaran de llur poder, e si la Lluna serà més infortunada que ll, serà de part de la mare. E si lo Sol serà més infortunat, serà gitat per part del pare; e si la infortuna empetxarà abdós los lluminaris, serà foragitat per abdosos, so és, per part del pare e de la mare.	146	2.10	Maior potentia Martis in abscondendo uitam, est quando fuerit in Ariete in diurnis natiuitatibus super terram: et Saturni, quando fuerit in Capricorno super terram in natiuitatibus nocturnis. Si quando Mars aspexerit Luminaria de oppositione aut quarta in die, uel Saturnus in nocte de signo peregrino, et non habent aspectum alicuius fortunae, significat quod parentes natum abhorrebunt, et expellent ipsum de potentia sua. Et si ad haec magis infortunatus fuerit Sol, erit expulsus ex parte patris. Sed si Luna fuerit magis infortunata, eueniet hoc ex parte matris. Et si infortunati fuerint ambo, erit ex parte amborum.
----	-----	--	-----	------	---

En aquest fragment, Abenragel indica que el nat serà rebutjat pels progenitors en una configuració astral determinada; depenent de la posició del Sol i la Lluna, serà per part del pare, de la mare, o de tots dos. Abenragel tradueix el paràgraf íntegre sense cap afegit o omissió. Al segment ressaltat sembla haver-hi un error de traducció; Tresbéns canvia l'ordre de les frases on s'indica qui rebutjarà el fill depenent de la posició dels lluminaris i comença per la Lluna. El comparatiu, però, inclou un pronom que es refereix al Sol, que esmenta tot seguit, i no abans; *e si la Lluna serà més infortunada que ll*. Podem elucubrar que és molt probable que Tresbéns canviés l'ordre perquè es va saltar llegir una frase tot redactant-ne la traducció, ja que l'oració referent a la Lluna no apareix en segon lloc, per tal d'explicar aquesta errada. És possible, també, que decidís no corregir aquest petit error sintàctic que no dificulta la comprensió del text a causa del fet que la tinta no es pot esborrar; hauria hagut de redactar la pàgina de nou. En aquest cas, ens trobaríem davant d'un error en la traducció per raó del suport físic on estava fixat el text.

3.3.3. Correcció en la versió destí d'errors en la versió font

48	136	Quant lo grau del assendent e lo Sol, de dia, e la Lluna, si és de nit, seran infortunats, no vendrà lo nat a perfeta nutricció, si donques los senyors de la triplicitat no eren fortunats e en los angles forts, lo Sol estant en l'assendent en nativitat de dia, e que sia en signe de aygua; car en tal estament, lo nat haurà la sua vida trempada, per so com serà de complexió equal e de la complexió de Júpiter.	145	1.2	Etiam si gradus ascendentis et Luminare temporis male affecti fuerint, significat quod non nutrietur, nisi domini triplicitatis fuerint salui et in angulis firmi. Porro si quando natiuitas fuerit diurna, et Sol in ascendente in signo Aquario, uita erit bona et temperata: quia natus ille erit aequalium complexionum ex complexionibus Iouis.
----	-----	--	-----	-----	--

Aquí Tresbéns infereix del context, ja que als paragrafs següents s'enumeren els signes de foc, terra aire i aigua, que hi ha hagut un error de traducció en la versió llatina que ell, al seu torn, està traduïnt, i corregeix l'errada en la pròpia versió; *signe de aygua* per *signo Aquario*, que amb majúscula té el significat de signe d'Aquari, és a dir, el signe anomenat Aquari, una concepte completament diferent del de signe d'aigua, és a dir, un dels tres signes del grup anomenat d'aigua (Cranc, Escorpí i Peixos) en terminologia astrològica.

3.3.4. Errors en la versió destí a causa d'errors en la versió font

48	148	E si lo Sol serà en signe de ayre o de terra en lo grau del assendent, o devant ell o detràs per tres graus, e serà ab lo Solell, o ab lo grau del assendent, alguna de les esteles que són betemis, e són fixes d'equells que són de natura les fortunes, o serà aquí la u de les dos fortunes, o guardarà aquí la Lluna de sguart trino o de sextil, o los raigs d'algun planet fortunat, significa que aquell nat morrà abans que prenga vianda.	145	1.14	At si Sol fuerit in signo aereo uel terreo, et in gradu ascendentis, uel ante eum uel post ad tres gradus, et cum Sole, uel in gradu ascendentis aliqua ex quindecim stellis bebeniis, ex his quae sunt de naturis fortunarum, uel aliqua duarum fortunarum, aut aspexerit ibi Luna de tertio uel sextili, aut radius alicuius fortunaee, uel pars fortunae
----	-----	--	-----	------	---

En aquest fragment el terme del text font està escrit incorrectament, i això mena Tresbéns a un error que allunya el terme traduït encara més de la forma correcta i reconeixible. El terme original és l'adjectiu behenius d'origen àrab, emprat per anomenar un grup de quinze estels fixos d'especial importància en l'astrologia del món àrab medieval.

Conclusions

Després d'una anàlisi històrica, terminològica i traductològica de la traducció de Bartomeu de Tresbéns que inclou en el seu Tractat d'astrologia de part de De iudiciis astrorum d'Abenragel, en aquest treball estructurat a través de la traducció l'astrologia ha estat al centre en tot moment, i si bé s'han analitzat la història de la seva traducció, la traducció dels seus termes especialitzats i les estratègies traductològiques dels textos que en tracten, queda per analitzar un aspecte traductològic de l'astrologia que no ha estat explorat en el treball mateix.

Malgrat que aquest no és l'objectiu d'aquest treball de fi de grau, resulta escaient assenyalar en la seva conclusió en la direcció de la hipòtesi que l'astrologia constitueix un llenguatge dotat d'una sintaxi, una semàntica i una història diacrònica dignes d'estudi acadèmic aparentment inèdit i impossible sense la intensa participació de la traductologia. Així com les llengües com el català, el llatí o l'àrab són sistemes de comunicació on termes amb una semàntica col·lectivament codificada i sempre canviant en relació a les cultures i les èpoques que els practiquen, que s'estructuren en sintagmes i aquests al seu torn en oracions, i que aquestes tenen la funció de construir narratives, les quals no han de representar forçadament la realitat, i poden ser fictícies, la qual cosa s'anomena art, i constitueix una part inalienable de la cultura humana des dels seus inicis, l'astrologia sembla tenir un funcionament suceptible de ser ànalog al que entenem com a llenguatge.

Cal fer palès que no és necessari que les narratives construïdes amb un llenguatge representin el que la ciència contemporània determina com a realitat per tal ser estudiades des del punt de vista literari o el llenguatge mateix des del lingüístic, totes dues perspectives a la vegada parts inherents de la traductologia i impossibles sense la mateixa. Així com les obres literàries i religioses que han construït la nostra civilització i les llengües que les vehiculen són intensament estudiades pel món acadèmic sense que la qualitat profètica o simplement fictícia d'aquestes representi un obstacle, la semàntica i sintaxi del llenguatge astrològic, les diferències dialectals entre les diferents pràctiques locals i la seva diacronia resulten igualment objectes dignes d'anàlisi des de la perspectiva de la lingüística, i les narratives astrològiques des de la de l'art i la literatura. Cap d'aquests estudis és possible sense la traductologia encarregada de dexifrar-ne, documentar-ne i associar-ne termes propis i les seves evolucions en el pas per llengües com el català, el llatí, l'àrab, el persa, el sànscrit i el grec.

Amb les pàgines anteriors com a conext, no seria desencaminat proposar una perspectiva nova d'aquesta pràctica milenària, que més enllà de les seves aplicacions metafísiques, constitueix potencialment un llenguatge dotat d'una semàntica riquíssima i digne d'estudi acadèmic com a tal. De la mateixa manera que en les etimologies dels termes que emprà hi trobem vestigis de les llengües i les cosmovisions de totes les civilitzacions que han participat en construir-lo, en trobem també a la semàntica del mateix llenguatge astrològic, increïblement específica contra la creença popular que li

atribueix una arbitrarietat que pot ser mal dirigida.

Si bé és ben cert que les observacions a través de les quals aquest llenguatge ha estat configurat poden resultar arbitràries des de la perspectiva del mètode científic contemporani a l'hora de considerar l'astrologia una pràctica profètica o psicoanalítica rigorosa, és la semàntica complexa i profunda semàntica d'aquest llenguatge, que malgrat que ha patit innumerables transformacions al llarg del seu viatge per l'espai i el temps corresponents als valors de les èpoques i cultures en les quals i per les quals ha estat practicada, mai ha deixat de tenir continuïtat, el que constitueix un objecte d'estudi acadèmic des de la perspectiva de la lingüística així com des de la traducció.

Bibliografia. Obres citades i consultades

Chabàs i Bergon, Josep. *L'Astronomia de Jacob Ben David Bonjorn*. Institut d'Estudis Catalans, 1992.

Cifuentes i Comamala, Lluís. "L'astronomia i l'astrologia en català a finals de l'Edat Mitjana." *Conferències de les Jornades de Commemoració i Estudi de l'eclipsi total de Sol a la Mallorca de 1905*, editat per A. Amengual, G. X. Pons, J. March, Mon, Soc, Hist. Nat. Balears, n° 13, 185-206.

Du Fresne, Charles; Du Cange. *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis*. Parisies, 1733.

Ferragud, Carmel; Giralt, Sebastià. "Bartomeu de Tresbens, metge i astròleg de Pere el Cerimoniós: aproximació biogràfica i diplomataria." *Magnificat: cultura i literatura medievals*, n° 6, 2019, 113-163.

Ferragud, Carmel, et al. "Nous documents per a la biografia de Bartomeu de Tresbens: diplomataria II." *Magnificat: cultura i literatura medievals*, n° 11, 2024, 47-62.

Giralt Soler, Sebastià. "Mestres de la ciència dels estels. Astrònomsastròlegs al servei del rei Cerimoniós." *Anuario de estudios medievales*, vol. 52, n°2, 2002, 649-675.

Hurtado Albir, Amparo. *Traducción y traductología*. Cátedra, 2001.

Kuehn, Sara. "The Dragon in Medieval Islamic Astrology and its Indian and Iranian Influences." *India-Mongol Relations - Some Unexplored Areas of Research*, The Indira Gandhi National Centre for the Arts, 2012.

Labouré, Denis. *Les Origines de l'Astrologie*. Éditions du Rocher, 1997.

Robson, Vivian E. *The Fixed Stars and Constellations in Astrology*. Cecil Palmer, 1923.

Tresbèns, Bartomeu de, et al. *Tractat d'astrologia*. Biblioteca Catalana d'Obres Antigues, 1957.

Ibn Abi al-Rigal, Abu al-Hasan Ali. *De iudiciis astrorum*. Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico, 1551.

Vernet Juan, ed. *Nuevos Estudios sobre Astronomía Española en el Siglo de Alfonso X*. Editorial CSIC, 1983.

Oxford English Dictionary. Oxford University Press, www.oed.com. Últim accés 30 May 2025.

Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans, <https://dlc.iec.cat/>. Últim accés 30 May 2025.

Diccionari català-valencià-balear. Institut d'Estudis Catalans, <https://dcvb.iec.cat/>. Últim accés 30 May 2025.